

Анотації

Гончарук Т. Г. Одесса в истории чумацкого промысла XVI–XIX вв.

Статья посвящена связям Одессы с историей украинского чумацкого промысла. Рассматривается история добычи чумаками соли на лиманах около Одессы в XVII–XVIII ст. Исследуется роль чумаков в перевозке зерна и других экспортных товаров в Одессу, система путей, связанная с этой перевозкой, политика местной администрации в отношении организации чумацких перевозок, влияние взаимосвязи чумаков и населения Одессы на духовную культуру и др.

Goncharuk T. G. Odessa in the history of Chumaks in 16–19th century.

The article is devoted to the history of relations Odessa with Ukrainian Chumaks. The history of mining Chumaks salt lagoons near Odessa in 16–18th century. We investigate the role of transportation in the Chumaks grain and other exports to Odessa, the system routes associated with this shipment, the policy of the administration in the organization of the Chumaks transport, the impact of the relationship Chumaks and the population of Odessa on the culture, etc.

О. В. Мельник

ВИЩА ЖІНОЧА МЕДИЧНА ОСВІТА І НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС НА ОДЕСЬКИХ ВЖК ТА ОВЖМК: МІЖ ПРИВАТНИМ ТА СУСПІЛЬНО-КОРИСНИМ (1910–1917 рр.)

Ключові слова: система вищої жіночої медичної освіти, навчальний процес, організація вищих жіночих медичних курсів, наукова громадськість.

Ключевые слова: система высшего женского медицинского образования, учебный процесс, организация высших женских медицинских курсов, научная общественность.

Key words: the system of the female higher medical education, educational process, an organization of the female higher medical courses, scientific community.

Розвиток сучасної системи освіти в Україні і світі та перехід до її глобалізації змушує дослідників знову і знову перегортати сторінки минулого освіти задля вдосконалення сучасної системи. Однією з найцікавіших сторінок освітнього процесу в Україні є

розвиток системи вищої жіночої освіти, який змінив обличчя освіти, висвітлив місце сучасної освіченої жінки у суспільстві та став одним із стовпів «фемінізації» освіти. Вищі жіночі освітні заклади носили приватний характер, однак підтримка їх діяльності з боку освіченого суспільства та постійний контроль за освітніми процесами з боку міністерства народної освіти вдосконалив цю систему, створивши гідний рівень навчання.

Питаннями розвитку системи жіночої освіти в Україні займаються такі автори, як Кобченко К. А. [1], Драч О. О. [2]. Загальні питання щодо вищої жіночої медичної освіти досліджують російські історики: Зимин И. В. [3], Ковалева М. Д. [4]. Розвиток медичної науки та постаті медиків-науковців в Одесі ґрунтовно досліджує Васильєв К. К. [5].

Однак залишаються деякі проблемні моменти, до яких необхідно звернутись під час нових модернізацій освітнього процесу. В сучасній системі вищої освіти, на жаль, присутні приватні навчальні заклади, що не відповідають стандартам, тому завданням статті є дослідження взаємовпливу приватного характеру системи вищої жіночої медичної освіти та суспільства у процесі підготовки фахівців-медиків.

Виходячи із загальних складових поступового реформування та модернізації вищої жіночої освіти в Одесі, необхідно зосередити увагу на розвитку системи спеціальної вищої жіночої освіти. Вона формувалася на базі вже чинної системи університетів та ВЖК, отож провідною тенденцією її розвитку стало створення спеціальних курсів та факультетів для розв'язання загальноімперських проблем становлення вищої жіночої освіти, а також функціонування факультетів природничого та медичного напрямів.

З перших років планування системи вищої жіночої освіти постало питання про відповідність вищих жіночих курсів загальноприйнятій університетській системі, тому структура факультетів ВЖК завжди базувалась на загальній організації класичної німецької вищої освіти.

Основним взірцем для всіх ВЖК, що відкрилися після 1889 року, стали Петербурзькі ВЖК. Вони склалися з фізико-математичного та історико-філологічного факультетів. Устрій факультетів ОВЖК тотожний до міністерського зразка: зокрема історико-філологічний складався з історичного, словесного

відділень; фізико–математичний — з математичного і природничого відділень. Кількісний склад слухачок на 1 січня 1907 р. становив 614 осіб, з них на історичному відділенні навчалось 327 осіб, філологічному — 31, на математичному — 45, природничому — 211 осіб [6, арк. 2]. Це засвідчує про пріоритети гуманітарного спектру наук.

Навчальний процес на курсах поступово змінювався під впливом таких факторів, як посилення вимог МНП, зростання кількості викладачів курсів, поступової зміни навчальних планів згідно зі стабілізацією правової бази курсів, а також ініціативи викладачів та слухачок курсів. Впродовж часу програма курсів поступово наближалася до програми викладання в університетах Російської імперії. Зразком для послідовних змін навчального плану у бік наближення його до університетського були Петербурзькі ВЖК, тому, аналізуючи навчальний процес на Одеських ВЖК, необхідно відзначити одну обставину: курси утворилися тоді, коли на Петербурзьких ВЖК проходила науково-навчальна реформа, що частково відбулася і на організації навчального процесу на Одеських ВЖК.

Одеські ВЖК практично скопіювали університетську структуру, а її навчально–методичні засади відповідали програмам МНП. Однак щоб піднести діяльність до належного рівня, необхідно було дотриматися таких вимог, як: забезпечити належну кількість викладачів з університетською освітою для читання лекцій та проведення практичних занять; відповідність матеріально-технічної бази курсів (бібліотека, лабораторії, устаткування та приміщення) для ґрунтовної науково-дослідницької роботи; відповідність навчальних планів факультетів університетським вимогам (кількість годин, наповнення курсів, спеціалізація курсисток). Ці питання вирішувались поступово під контролем державних органів та за допомогою наукової громадськості міста. На жаль, у гонитві за більшою кількістю факультетів часто не дотримувались університетських стандартів. Так, було закрито романо-німецький факультет, що не відповідав вимогам МНП.

На Одеських педагогічних курсах система викладання згідно з вимогами МНП була «курсовою». Вона цілком відповідала системі викладання на інших педагогічних курсах імперії, згада-

них у попередньому параграфі. Курсова система мала позитивні і негативні моменти. Перевагами її були простота та зручність для навчальної адміністрації, а недоліками — шаблонність та обмеження вибору вивчення предметів слухачками.

На Одеських ВЖК поступово запроваджено предметну систему, притаманну всім вищим навчальним закладам імперії, вона мала низку незаперечних переваг: значно розширювала обсяг викладання; дозволяла виходити за межі міністерських програм; надавала професорам і слухачкам право вибору тих чи інших навчальних предметів, їх складу та змісту, характеру їхнього викладання і вивчення тощо. Предметна система не скасовувала обов'язкового циклу наукових дисциплін, склад якого визначався Радою професорів курсів, проте вона дозволяла не дотримуватись чіткої послідовності у їхньому вивченні, скасовувала розподіл на курси з перехідними іспитами наприкінці кожного навчального року. Курси було замінено «групами», «де заняття концентрувалися навколо вивчення найактуальніших наукових проблем, слухачки відвідували лекції за власним розсудом, залежно від їх особистих схильностей і вибраної професійної орієнтації» [7, с. 4].

У період 1907–1910 рр. запровадили систему обов'язкових і необов'язкових предметів, ввели практичні заняття, спеціалізацію і читання спеціальних і теоретичних курсів для поглибленого знання предметів. По закінченні кожного курсу обов'язкові іспити: слухачкам необхідно було витримати не менш ніж 5 іспитів, щоб перейти на наступний курс. Кількість курсисток з кожним роком зростала: на 1 січня 1908 р. на курсах навчалось 960 осіб, на 1 січня 1909 р. — 1206, з них на історико-філологічному факультеті — 586, на фізико-математичному — 550 осіб. 1908 р. відкрито юридичний факультет у складі одного курсу, де на 1 січня 1909 р. навчалось 73 слухачки. Навесні 1909 р. відбувся перший випуск. Усього курси закінчило 89 слухачок; з них історичне відділення — 55 осіб, словесне — 13, французьке — 4, німецьке — 2, математичне відділення — 15 осіб [8, с. 3].

Щоб запобігти перешкодам вдосконалення структури та навчальних програм викладання згідно з вимогами МНП, Рада ОВЖК впровадила спеціалізацію у вивченні гуманітарних та природничих напрямів. Так, 1909 року фізико-математичний

факультет розділив природниче відділення на два підвідділи: хімічний і біологічний. Основна проблема — брак викладачів — поступово розв'язувалася як за рахунок нових професорів, так і за допомогою «сторонніх» приват-доцентів. Уже на 1 січня 1910 р. у штаті викладачів ОВЖК по факультетах було: на історико-філологічному — 26 осіб, з них 11 заслужених ординарних і екстраординарних професорів; на фізико-математичному — 27; на юридичному факультеті — 6 осіб. Кількість курсисток також зросла до 1278 осіб, з них на історико-філологічному навчалось 606 осіб, на фізико-математичному — 570, на юридичному — 102 [9, с.10]. Таким чином, як і раніше, перевага надавалася гуманітарній освіті.

Значним «прискорювачем» модернізації вищої жіночої освіти та розвитку вищої жіночої медичної освіти в Російській імперії стала революція 1904–1905 рр. та пов'язана з нею демократизація системи вищої освіти. На процес відкриття медичних курсів фактично вплинула поразка Російської імперії у Русько-японській війні та необхідність модернізації системи медичного обслуговування, керуючись потребами великої за кількістю російської армії, яка страждала на дефіцит медичних кадрів, що впливало на її боєздатність. Тому в цей період (1906–1910) постають вищі медичні курси по всій імперії: Москва (1906), Київ (1907), Харківський жіночий медичний інститут (1910).

В Одесі з ініціативи професора С. В. Левашова відкриваються Одеські вищі жіночі медичні курси (1909–1910) [10, с. 3]. Їх засновник — Сергій Васильович Левашов (1856–6.06.1919) — відомий представник одеської терапевтичної школи проф. С. П. Боткіна [11, с. 52–53], професор Казанського університету (1886–1902), з 1903 року — професор ІНУ, з 1907 року — декан медичного факультету ІНУ. Починаючи з 4 грудня 1907 року, за розпорядженням міністра народної освіти він виконував обов'язки ректора Новоросійського університету [12, с. 432]. У період 1906–1913 рр. серед активних діячів правоконсервативних організацій він намагається вплинути на стабілізацію ситуації в країні.

Під керівництвом С. В. Левашова Вищі жіночі медичні курси поступово стали взірцем університетської освіти, курсистки навчалися не тільки у своїх аудиторіях, але й мали змогу працювати в лабораторіях та лікарнях ІНУ у позанавчальний

час. Устрій курсів нагадував устрій медичного факультету Київських ВЖК. Зазначалось, що вища медична освіта рівна університетській, викладання проводиться за курсовою системою, на курси вступають абітурієнтки з 17 років. Пункт 3 надавав пільги тим, хто вступає, маючи атестат зрілості, а порядок конкурсу атестатів полягав у їх ступеневому розділі на групи: «А) ті, що закінчили курс 7-класної гімназії МНП; Б) ті, що закінчили курс 7-класної гімназії чи інституту відомства імп. Марії Федорівни; В) ті, що закінчили курс єпархіального училища; Г) ті, що закінчили курс інших, рівних за програмою вищезазначених навчальних закладів». Ті ж, хто мав посвідчення навчального округу про додаткові іспити в межах чоловічих гімназій («з російської мови (твір на історичну чи літературну тему), з математики (алгебра, геометрія, тригонометрія), з латинської мови (в обсязі вимог для осіб-екстернів) та однієї з нових мов (переклад історичного твору), якщо відсутня відмітка в «Атестаті»), звільнялись від цих іспитів при вступі, згідно з приміткою першою, від додаткових іспитів з російської мови звільняли осіб, які закінчили 8-й клас жіночих гімназій або історико-філологічне відділення ВЖК; з математики звільняли осіб, котрі закінчили 8-й клас жіночих гімназій чи курс фізико-математичного відділення; з латини лише тих, хто закінчив курс історико-філологічного відділення [13, арк. 20].

Тому викладачі ОВЖК часто вважали, що причиною скорочення кількості слухачок був перехід на ОВЖКМ, який став пільговим для осіб, що навчалися на перших курсах гуманітарних та технічних спеціальностей.

Підготовка до відкриття ОВЖМК розпочалась за ініціативи громадськості, і вже 16-го жовтня 1909 року відбулося перше зібрання педагогічної Ради, яке відповідно до положення керувало всім навчальним життям курсів та їх власністю. Головою Ради обрано С. В. Левашова, заступником — Н. А. Щеголева, секретарями — І. І. Кіяніцина та Е. П. Серапіна, скарбником — С. С. Яковлева. Членами господарчого комітету обрані С. С. Головін, А. Ф. Маньковський та А. В. Корш [14, с. 24].

Допомогу у вирішенні організаційних та фінансових питань надала попечительська рада, до якої входили Н. І. Моїсєєва, барон М. А. Рено, граф М. М. Толстой, проф. О. А. Павловський,

Е. А. Полетаєв, І. І. Сінкевич-Корчак, М. І. Комарницький, Н. Д. Тахчогло, Н. Ф. Сухомлінов, П. А. Казарінов, П. П. Котлярєвський, Е. Н. Яловіков, С. А. Кумбарі [15, с. 26].

Через необхідність ґрунтовної технічної підготовки вищої медичної освіти роботи з відкриття курсів полягали у придбанні будинку на вул. Зовнішній, № 2 та його якісного ремонту. Архітектором К. А. Багером 1910 року проведено ремонт та переобладнання будівлі, у якій створено дві аудиторії, кабінети для кафедр нормальної анатомії, гістології, хімії, фізики, залу для практичних занять з біології, ботаніки та гістології, лабораторію для практичних занять з хімії. Істотну допомогу у фінансуванні проекту надали члени «Дамського комітету»: О. В. Левашова, Б. Х. Щербакова, Л. Д. Толмочева, В. Н. Корш, М. Н. Попова, Л. Н. Батуєва, Ю. І. Маньковська, А. І. Головіна, О. Ф. Щеголева, М. П. Орлова, С. П. Кіяніцина, Ю. М. Серапіна, М. К. Коровицька, А. Н. Ігнатівська, Л. Б. Вороніна, баронеса Е. Ф. Рено, А. А. Вассаль, В. К. Полетаєва, Н. Ф. Єранцева, Є. К. Вітте, С. Ю. Вітте, графиня Є. Г. Толстая, В. П. Дмитрієва, Е. Д. Хаїсь. Для поліпшення фінансового стану курсів комітетом 7-го, 8-го та 9-го червня 1910 року проведено лотерею алегрі [15, с. 25, 27–28.].

Отож фінансова стабільність курсів, згідно зі звітом скарбника курсів проф. С. С. Яковлева, була забезпечена. Кошти для курсів збиралися поступово з пожертв різних осіб, і спочатку становив 4000 крб. За допомогою «Дамського комітету» та особисто пані О. В. Левашової проведено гуляння та лотерею. Прибуток з першої лотереї та пожертв у травні 1909 року становив 17008 крб, від другої — у червні 1910 р. — 5048 крб 20 коп. Тобто всього 22056 крб 20 коп. [15, с. 27–29.].

Ці кошти дозволили придбати через міське кредитне товариство ділянку землі 2200 кв. сажень вартістю 88084 крб з будівлями, які після ремонту стали придатними до викладання медицини. Для обладнання кабінетів та лабораторій виділено 11000 крб. Таким чином, матеріально-технічна база була повністю забезпечена [15, с. 26].

Навесні 1910 року кількість поданих прохань про зарахування на курси досягло кількості 1500 осіб. Але на день відкриття зараховано на курси всього 89 слухачок, з них іудейського віросповідання 8 осіб [15, с. 25].

Святкове відкриття Одеських вищих жіночих курсів відбулося 27 вересня 1910 року у неділю. На курсів були присутні архієпископ Херсонський та Одеський Дімітрій, помічник командувача військами одеського округу генерал К. П. Фандер-Флит, одеський градоначальник генерал-майор І. Н. Толмачов, міський голова І. І. Моїсеєв, помічник одеського градоначальника М. А. Набоков, а також педагогічна Рада курсів на чолі з проф. С. В. Левашовим, професори ІНУ, а також представник університету Св. Володимира та Київських ВЖК проф. С. Н. Томашівський.

У святковій промові С. В. Левашов відзначив: «Ми відзначаємо сьогодні знаменний день не тільки для м. Одеси, але й для всього південно-західного краю... запалав світоч вищого знання, що повинен просвітити вогнем науки жіноче населення південного заходу». Він підкреслив, що вже тільки факт відкриття курсів є важливим через недостатню кількість університетів у Російській імперії — 9, тоді як у Німеччині — 21, Італії — 21, Франції — 16 та 32 тис. студентів, Англія та Австрія — по 11 університетів із 25 та 32 тис. студентів. Відтак наголосив, що «курси повинні стати зразковими та присвячуватись лише тим дисциплінам, які мають кінцевою метою високогуманні та важливі цілі: поліпшення та допомогу страждаючому людству, поліпшення його існування та розробку способів боротьби із людськими хворобами». Навівши приклад азіатської холери (200 тис. загиблих) та гімалайської чуми (100 тис. загиблих), боротьба з якими вимагала посилення медичного обслуговування, С. В. Левашов підкреслив необхідність плідної роботи одеських медиків проти чуми, провів аналіз розвитку хвороби в Одесі, починаючи з 1812 року. Його висновок: «відкриття курсів носить важливе державне значення, бо саме від рівня навчання на курсах залежить здоров'я суспільства» [15, с. 16–17].

Характеризуючи процес підготовки до відкриття курсів він стверджував, що сучасна медична наука вимагає належної кількості лабораторій, клінік та патологоанатомічних відділень і для їх роботи необхідна значна сума у 600–800 тис. крб. З перших кроків організаційний комітет спирався на підтримку міського самоврядування, яке чимало зробило для розвитку медичного факультету ІНУ та модернізації клініки.

Організаційний комітет вважав, що, по-перше, устрій зразкових та оснащених необхідним приладдям курсів повинен сприяти подальшому розвитку міста Одеси та піднесенню його ролі як культурного центру; по-друге, курси є суспільним, тобто міським надбанням. З огляду на це оргкомітет звернувся до міського голови за підтримкою у цій справі і отримали її [15, с. 18–19]. Наприкінці доповіді С. В. Левашов зазначив, що від випускниць курсів можна чекати зразкового виконання обов'язків, співчуття та м'якості, які притаманні російській жінці [15, с. 20].

Фактично ОВЖМК існували як жіночий медичний факультет ІНУ, бо допомога С. В. Левашова в роки його роботи ректором була тому запорукою. З початком Першої світової війни 1914 року курси істотно вплинули на підготовку нових лікарів для армії, однак нестача ліків на фронті через відсутність хіміко-фармацевтичної бази позначилась на розвитку ВЖК.

На засіданні Ради ОВЖК 12 вересня 1915 р. обговорено проект проф. В. В. Зав'ялова про організацію хіміко-фармацевтичного відділення на фізико-математичному факультеті ОВЖК [16, арк. 97, 98].

Отож 19 грудня 1915 р. було отримано телеграму заступника МНП В. Т. Шев'якова «про дозвіл відкрити хіміко-фармацевтичне відділення у складі фізико-математичного факультету ОВЖК». Початок занять планували на 4 січня. Кількість слухачок — 125 осіб [16, арк.104]. Про популярність спеціальності засвідчує розподіл курсисток за факультетами ОВЖК: на історико-філологічному — 539, на фізико-математичному — 777, юридичному — 337 і на хіміко-фармацевтичному відділенні — 941 слухачка.

Власне, саме на хіміко-фармацевтичне відділення покладав надії царський уряд. За твердженням А. Е. Іванова, «хіміко-фармацевтичні відділення (Одеських — з 1916 р. та Московських ВЖК — з 1917 р.) були включені в роботу, що пом'якшувало лікарський дефіцит в армії» [17, с. 118]. Саме на цьому факультеті ОВЖК збільшується кількість працюючих жінок-випускниць. Так, за пропозицією попечителя Одеського навчального округу 25 лютого 1916 р. на посаді асистентів хімічної лабораторії хіміко-фармацевтичного факультету затверджено дві жінки — Р. Кальфе та Є. Петрову [16, арк. 108].

Таким чином, розвиток спеціальної вищої жіночої освіти не тільки стає ознакою високого рівня навчання на ВЖК, але й визнається урядом і активно використовується для потреб країни за умов Першої світової війни. Тобто система ВЖК перетворюється на необхідний елемент не тільки в освіті, але й у народному господарстві, охороні здоров'я та інших важливих суспільних ділянках. Активна підтримка громадськості міста дає можливість називати одеську вищу медичну освіту суспільно-корисною, тому що її випускниці вирішували нагальні проблеми охорони здоров'я у місті Одеса, а також використовувалися для покращення рівня фармації та підвищення рівня медицини.

Джерела та література

1. Кобченко К. А. «Жіночий університет Святої Ольги»: історія Київських вищих жіночих курсів / К. А. Кобченко. — К. : «МП Леся», 2007. — 271 с.
2. Драч О. О. Діяльність спеціальних комісій 1870-х рр. із питань вищої жіночої освіти в Російській імперії // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник. — Вип. 22. — Серія: історія. — Одеса : Астропринт, 2011. — С. 30–40.
3. Зимин И. В. Подготовка медицинских кадров в России: (XIX — начало XX вв.) — СПб.: Изд-во СПбГМУ, 2004. — 367 с.
4. Ковалева М. Д. Женщины в медицине : монография. — Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2004. — 214 с.
5. Див. : Васильев К. К. В'ячеслав Карлович Стефанський (1867–1949 рр.) // Інфекційні хвороби. — 1997. — № 4. — С. 52–53; Васильев К. К., Васильев К. Г., Калнин В. В. Воспитанник медицинского факультета Тартуского университета профессор В. В. Завьялов (1873–1930) // Some Problems of the History of Tartu University. — Tartu, 1991. — V. 26. — P. 68–71; Васильев К. К. Перший завідувач кафедри фізіологічної хімії Новоросійського університету в Одесі професор Анатолій Константинович Медведєв (1863–1921) // VII Український біохімічний з'їзд (Тези доповідей). — Київ, 1997. — Ч. 3. — С. 184–185.; Васильев К. К. К истории гомеопатии в Одессе до 1917 года // Укр. гомеопатический ежегодник. — Одесса, 2001. — Т. 4. — С. 44–47.
6. ДАОО. Ф. 334. — Оп.3. — Спр. 7651. Звіт про діяльність ОВЖК (1907–1908 рр.).
7. Марголин Д. Справочник по высшему образованию / Марголин Д. — К. : Сотрудник, 1911. — 507 с.
8. Современная летопись Одесских Высших женских курсов в 1909 г. // Журнал Министерства народного просвещения. — Новая серия. — Часть XXX. — 1910. — № 11/12. — Ноябрь. — С. 1–16.

9. Там само.
10. Открытие высших женских медицинских курсов в Одессе 26 сент. 1910 г. // Из отчета Одесских высших женских медицинских курсов за 1910/1911 гг. — Одесса, 1911. — 45 с.
11. Биобиблиографический словарь профессоров и преподавателей Казанского университета, 1905–1917 / [сост. Е. М. Мишина и др.]. — Казань : Казанский ун-т., 1986. — 78 с.
12. Марголин Д. Студенческий справочник. Ч. 2: Руководство для поступающих во все высшие учебные заведения за границей. — К. : Сотрудник, 1908. — 556 с.
13. ЦДІАК. — Ф. 707 (Управління Київського навчального округу). — Оп. 84. — Спр. 45. Ніжинські вищі жіночі курси (1916 р.).
14. Там само.
15. Открытие высших женских медицинских курсов в Одессе 26 сент. 1910 г. // Из отчета Одесских высших женских медицинских курсов за 1910/1911 гг. — Одесса, 1911. — 45 с.
16. ДАОО. — Ф. 334. — Оп. 5. — Спр. 5. Книга протоколів засідання Ради ОВЖК (1909–1920 рр.).
17. Иванов А. Е. Российское «ученое сословие» в годы «второй отечественной войны» (очерк гражданской психологии и патриотической деятельности) / Иванов А. Е. // Вопросы истории естествознания и техники. — 1999. — № 2. — С. 108–127.
18. ДАОО. — Ф. 334. — Оп. 5. — Спр. 5. Книга протоколів засідання Ради ОВЖК (1909–1920 рр.).

Анотації

***Мельник О. В.* Высшее женское медицинское образование и учебный процесс на Одесских ВЖК и ОВЖМК: между частным и общественно-полезным (1910–1917 гг.).**

В статье исследуется история развития системы высшего женского медицинского образования и влияния на этот процесс научной общественности города.

***Melnyk O. V.* Female higher medical education and training process in OHMC and OHWMC: between private and generally useful (1910–1917).**

The article investigates the history of the development of the female higher medical education and the influence of the scientific community upon this process.